

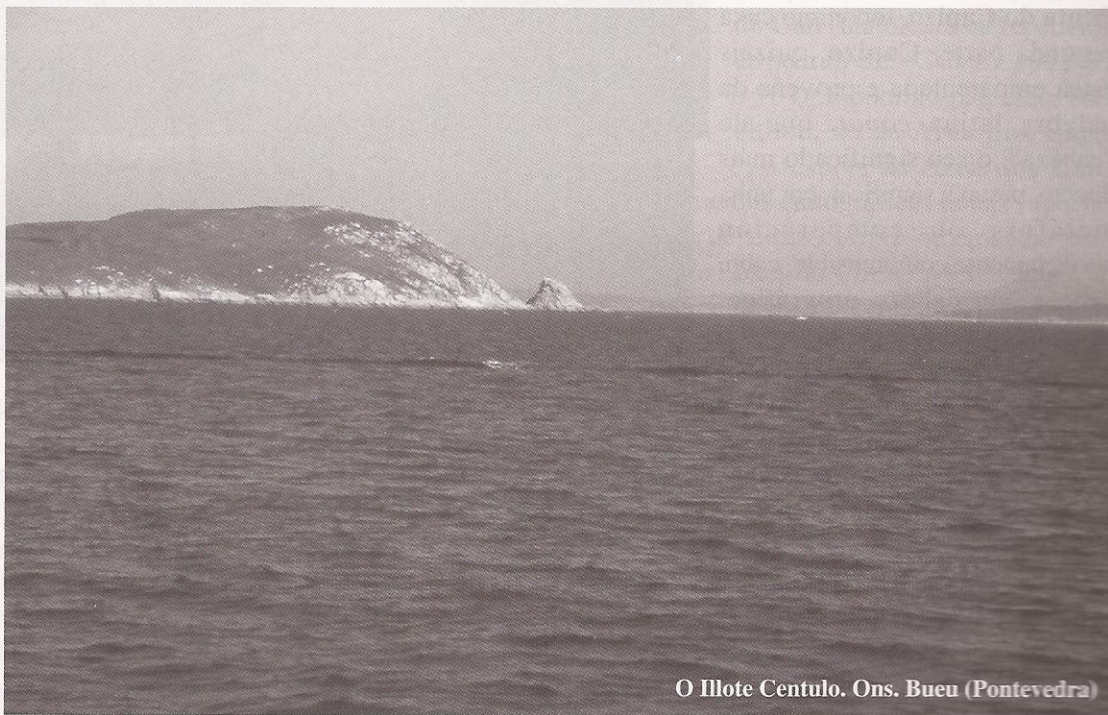
A TOPONIMIA DA ILLA DE ONS

Por: Fernando Cabeza Quiles

Principiando polo nome da illa, dicir que o topónimo **Ons** xa aparece no século I despois de Cristo na *Naturalis Historia* ou *Historia Natural* do naturalista e escritor romano Plinio coa forma antiga “Aunios”. “ex insulis nominandae Corticata et Aunios (IV, 111), é dicir, “das illas deben nomearse Cortegada e Ons”. Pensamos que esta forma documentada pode estar nomeando un antigo nome persoal *Aunios* ou similar, referido ao apelativo dun antigo posesor, administrador ou terratenente romano da illa. A este respecto, na lista de nomes latinos de W. Shulze achamos o antropónimo *Aunius* (Shulze, 1966: 601), que parece ser o mesmo ca *Aunios*. Porén, aínda que o nome do tal *Aunios* ou *Aunius* (antropónimo romano perfectamente documentado) semella ser o causante do actual **Ons**, en toponimia cómpre ser cautos, porque a base *Aunios* ou *Aunius* daría, ao pasar ao galego, ***Ouños** (e non **Ons**) en boa e coherente fonética histórica, o que non quere dicir que o paso de *Aunios* a **Ons** sexa imposible, pois a forma antiga *Aunios* tamén puido perder ou substituír o seu i (*Aunios*), dando a forma, tamén antiga, pero menos, *Aones*, que daría, na súa evolución, sen problemas fonéticos, o resultado actual **Ons**. Así, dende o devandito *Aones* (con -n- e non con -ni- ou -nj-, do máis antigo *Aunios*) pasaríase a **Ons** sen dificultade, nunha secuencia fonética evolutiva que puido ser igual ou similar á de *Aones* > **Aões* > **Oões* > *Oös* > **Ons**, todo tendo en conta que a base proposta *Aones* tamén está perfectamente documentada, neste caso nun texto do ano 899, que recolle a doazón do rei Afonso III (Alfonso é castelán) á igrexa de Santiago: “insulam Aones cum ecclesia Sci. Martini” (López Ferreiro, 1983, (reed.), ap. 1: 47). Isto é, “a illa do Ons coa súa igrexa de san Martiño”, onde xa aparece a advocación do santo Martiño referido á parroquia de San Martiño de Bueu, á que pertencería xa daquela a

illa, demostrándose, unha vez máis, a grande antigüidade que teñen as parroquias galegas.

No extremo nordeste de Ons o topónimo **O Sentulo**, referido ao illote do mesmo nome, ao ter forma de centolo, pode facer referencia ao saboroso e prezado crustáceo. A este respecto, lembramos que a forma doutro illote ou gran rocha mariña chamada **O Centolo** (o de Fisterra) tamén semella a figura dun gran centolo, todo dende a perspectiva dos mariñeiros, os axentes populares creadores destes dous topónimos, que asociarían axiña a forma destes rochedos cun gran centolo, especie da fauna que, ao ser especialmente prezada e/ou abundante noutras épocas, estaría no imaxinario colectivo dos mariñeiros. Isto sen esquecer a posibilidade de que os topónimos **O Sentulo**, **O Centolo** ou **O Sentolo**

O Illote Centulo. Ons. Bueu (Pontevedra)

tamén se poidan referir a un ser mitolóxico ou lendario relacionado co folclore mariñeiro.

Andando cara ao sur da illa de Ons axiña nos atopamos coa chamada **Punta da Cova do Lobo**, topónimo illán que nos parece falar dunha cova mariña frecuentada en antigo tempo por algunha especie de lobo mariño, nome vulgar da foca, que tamén serve de apelativo a outros cabos ou puntas litorais onde outrora serían frecuentes estes animais mariños, caso, entre outros moitos, do **Lobo de Silleiro**, nome dun conxunto de illotes prolongación do cabo Silleiro.

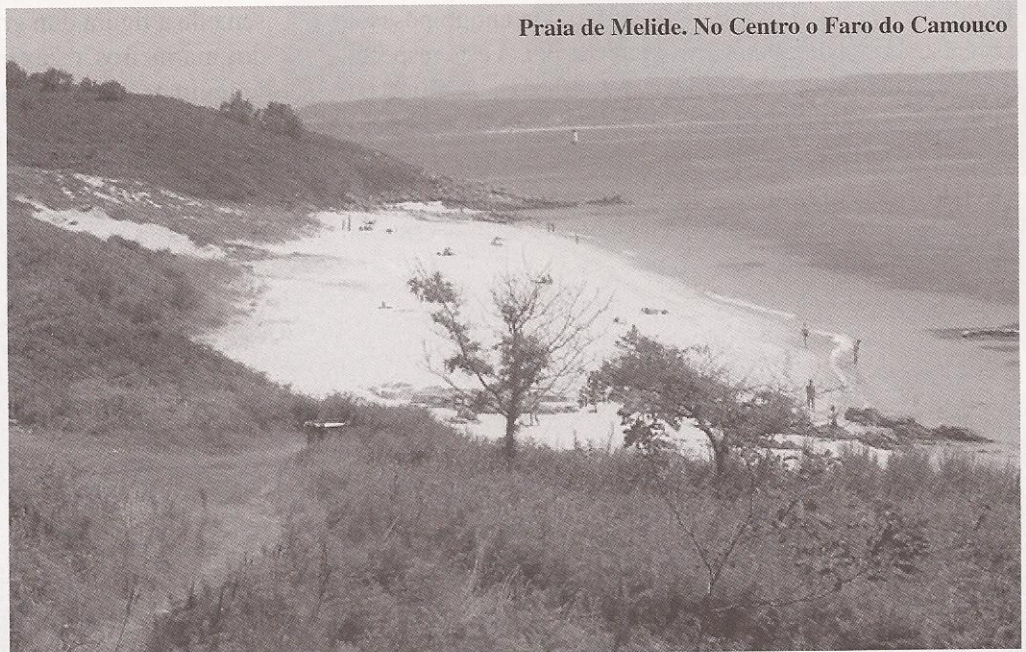
Preto da Punta da Cova do Lobo algunhas fontes cartográficas sitúan a Torre do **Camouco**, topónimo que se repite, coa forma **Caamouco**, como nome dunha punta litoral do concello coruñés de Ares, que pode esconder na súa segunda parte, -mouco, o radical *m k ou as bases *mok, *muk, “punta ou prominencia maciza e redondeada”, en alusión á posible forma deste cabo, que, no caso da pedra mariña chamada **O Camouco** da illa de Ons, se referirá á prominencia ou *mogote* deste accidente orográfico, idea significativa que tamén pode estar presente en topónimos galegos como o de **Mogor**, Marín (Pontevedra), que debeu nacer nun lugar contiguo chamado **O Monte**, que é, efectivamente, unha prominencia, neste caso terrestre, en forma de montón ou, en castelán, *mogote* (Cabeza Quiles, 2000: 267-268).

Seguindo pola costa leste da illa de norte a sur, despois da Torre do Camouco, algúns mapas sitúan a **Punta do Capizo**, topónimo cuxa segunda parte, **Capizo**, quizais estea emparentada e proveña da palabra latina *caput*, que de “cabeza”, o seu significado máis directo, pasou a significar, por unha metáfora ou comparación perfectamente comprensible, cabo, cabeza ou cabezo orográfico, referido ao cabo dese nome, polo que o significado do nome de lugar **Capizo**, de “cabezo”, “cume redondeado” sería similar ao devandito do **Camouco**.

O seguinte topónimo de Ons que afrontamos é o de **Melide**, referido á praia illá dese nome, que é ou foi, segundo o investigador das cousas do mar Fernando Alonso Romero, un dos lugares da illa de Ons máis visitados polos defuntos da Santa Compañía (Alonso Romero, 1982; 289). O apelativo deste areal, o máis significativo da illa, que tamén dá nome, entre outros lugares, ao concello homónimo da provincia da Coruña, fai referencia a un antigo posesor ou dono da terra chamado *Mellitus*, antropónimo que xa pode ser de época romana e que aparece documentado na lista de nomes persoais latinos de Iiro Kajanto (Kajanto, 1982: 18, 73 e 284). Así, aínda que non temos documentado o topónimo **Melide**, referido ao nome da praia de Ons nos escritos medievais coa forma do seu antropónimo orixinario, si aparece, en troques, nestes textos o **Melide** da provincia da Coruña nun documento do ano 1074 coa forma “Melliti”, que nos retrae ao sintagma latino *(*villa*), *granxa ou “posesión territorial” dunha persoa chamada *Mellitus*: “Et

venimus inde in sinodum in loco predicto in Melliti” (Lucas, 1986: 291). Noutro texto do ano 1075 atopamos unha persoa que, exercendo coma testemuña (ts) dun documento, se chama igualmente *Mellitus*. “Mellitus ts” (Lucas, 1986: 394). *Mellitus* que é tocaio do *Mellitus* que antigamente veu para a illa de Ons e que hoxe se atopa acochado e toponimizado no nome da fermosa praia de Ons.

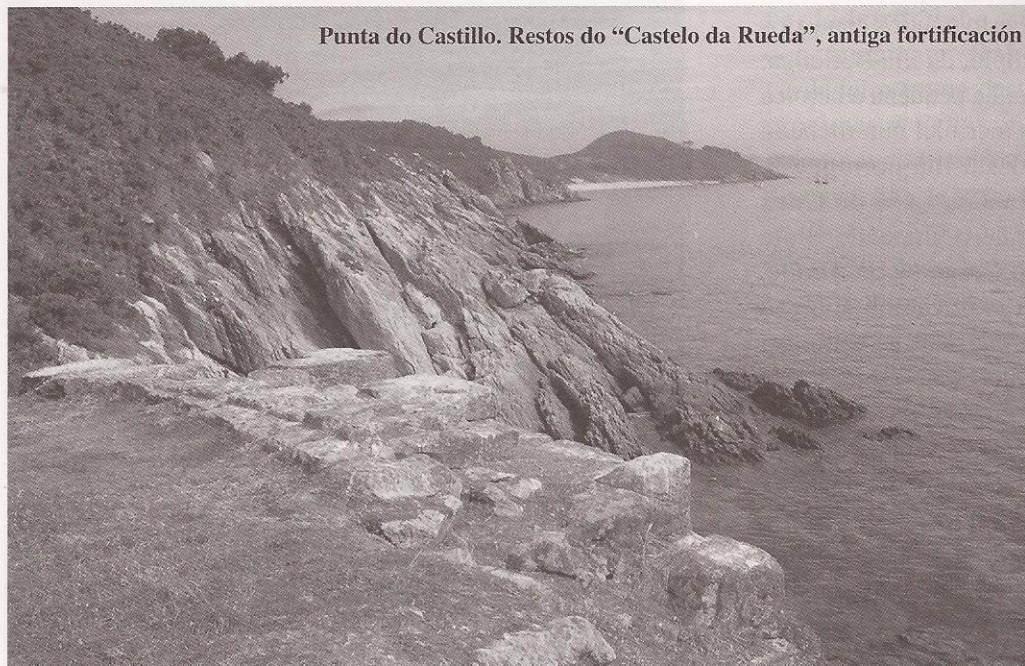
A outro posesor, influínte ou personaxe popular moito máis recente no tempo refírese o topónimo illán **Punta Ignacio**, que debeu ser antes ***Punta de Ignacio**, en alusión a algunha finca, casa, etc., do tal personaxe.

Praia de Melide. No Centro o Faro do Camouco

A continuación da Punta Ignacio vén a **Punta do Río**, en alusión a unha pequena corrente fluvial quizais ocasional, que vería aparecer o seu pequeno caudal en tempo de chuvias. Iso contando coa evidencia de que a voz latina *rivu*, antecesora etimolóxica da palabra galega e castelá “río”, debeu ter no latín serodio ou no galego primitivo o significado de pequena corrente fluvial, o que non concorda co significado da palabra do galego moderno “río”, que se refire a unha corrente natural de auga doce dunha certa magnitude e caudal. Observación persoal que parece coincidir co feito real de que en latín pleno a palabra *rivus*, base do actual “río” (que exactamente vén do acusativo *rivum*) tiña o significado certo de arroio ou pequena corrente de auga, tendo a lingua latina as palabras *flumen-fluminis* ou *fluvius-fluvii* para referirse a ríos máis grandes ou a auténticos ríos, de aí a palabra “fluvial” e as francesas *fleuve*, “río que desemboca no mar”, en contraposición a *rivière*, de *rivus*, “río polo xeral máis pequeno que desemboca noutro río”. Sexa como for, o topónimo a **Punta do Río** debe sinalar a presenza dunha pequena corrente fluvial.

Seguindo a nosa viaxe toponímica pola ourela oriental de Ons cara ao sur, o seguinte topónimo co que batemos, despois da Punta do Río, é a **Punta da Xestoxa**, mal grafado nalgúns mapas coa forma **Punta de la Sestoxa** (sic), xa que

Punta do Castillo. Restos do “Castelo da Rueda”, antiga fortificación

Xestosa é un abundancial ou colectivo da planta chamada xesta, que sinala unha antiga e/ou actual concentración destas plantas no lugar, que, cos sufixos tamén abundanciais -eira, -eiras, -al, -eda e -oso, deu por Galicia adiante os topónimos **Xesteira**, **Xesteiras**, **Xestal**, **O Xestal**, **Xesteda** e **Xestoso**.

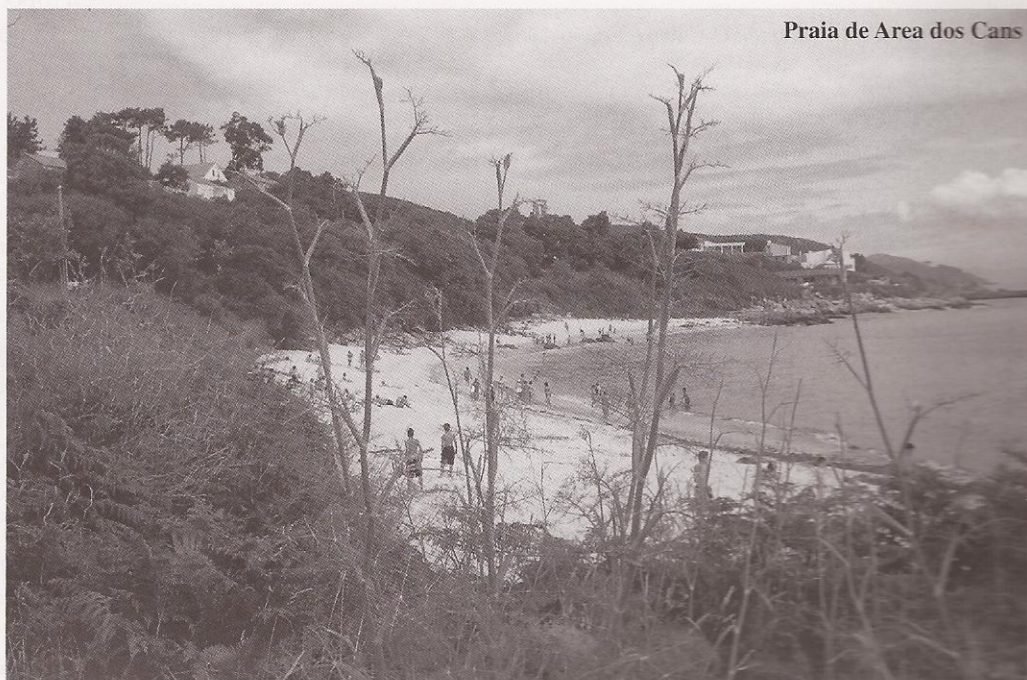
Na **Punta do Castillo**, evidentemente **Punta do Castelo**, debeu haber en antigo tempo algún tipo de fortificación.

A continuación da **Punta do Castelo**, situada a carón do peirao da illa, vén un illote chamado de **Ferreiro**, que quizais se refira a un individuo apelidado Ferreiro (máis có nome do oficio homónimo) con intereses ou traballos neste lugar.

Verbo da **Area dos Cans**, este topónimo fai alusión, na súa primeira parte **Area**, á voz patrimonial galega “area”, que é o equivalente antigo da voz “praia”, a cal é unha palabra moderna que o galego debeu tomar do castelán, e este do latín

serodio *plagia*. Fálanos, xa que logo, o topónimo **Area dos Cans** na súa primeira parte dunha area ou praia, é dicir, dunha ribeira marítima cuberta da substancia mineral do mesmo nome, que puido ser frecuentada outrora por grupos de cans, procedentes dun antigo lugar poboado próximo, aínda que tamén cabe a posibilidade de que a segunda parte do topónimo, **Cans**, faga referencia á pedra, o que si sucede de certo na contigua **Punta da Canteira**, que sinala a presenza dunha canteira ou gran rochedo, ao provir, este topónimo, da base do preindoeuropeo ou do céltico **can-t*, “rocha”, tamén presente en topónimos como o de **Cantábrico** (referido á pedrosa costa e/ou cordilleira dese nome), **Canda**, **A Canda**, **Canduas**, **Canto**, **Canto da Area**, **A Pena do Can** (tautoloxía ou repetición de pedra), etc. (Cabeza, 1992: 97 e 104), topónimo parecido, este último, ao da **Area dos Cans**.

Despois da **Area dos Cans** veñen nalgúns producións cartográficas unhas supostas **Laches del Cura**, que debemos corrixir ou emendar polo seu verdadeiro nome de **Laxes do Cura**, en referencia a un conxunto de laxes, do celta *lágena*, ou pedras planas onde tería algún tipo de posesión ou influencia territorial o señor cura da próxima capela de san Xoaquín ou Xoaquín.

Praia de Area dos Cans

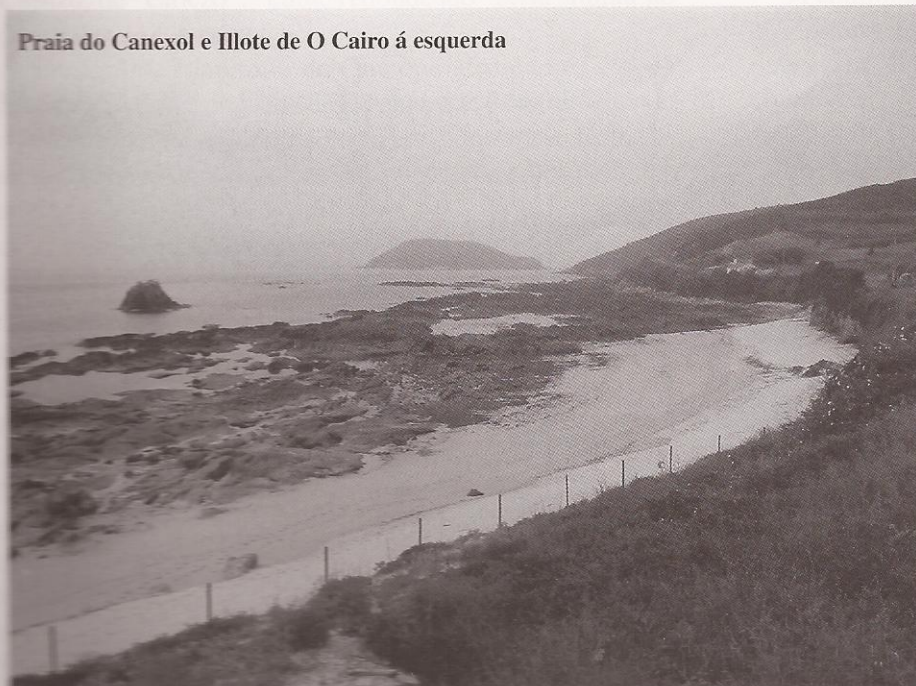
A carón do topónimo anterior atópase a **Punta da Figueira** ou, mellor, a **Punta da Figueira Brava**, que na linguaxe illá sería a **Punta da Figueira Brava** (con gheada), que sen dúbida alude a unha antiga figueira silvestre, que nacería no lugar de maneira ventureira; especie da flora especialmente resistente, a cal temos visto noutros contextos ecolóxicos similares, caso, por exemplo, da illa Berlenga, onde, este último verán reparamos nunha pequena e heroica figueira, que sobrevive, de maneira increíble, nun rochedo que hai ao fondo da única praia desta illa portuguesa.

Non sabemos, de certo, se a devandita **Laxe do Cura** é o mesmo accidente orográfico que o chamado illote **Sepultura**, tamén chamado **Laxe do Crego** ou do **Abade**, se así fose, retiramos a devandita explicación sobre o topónimo **Laxe do Cura**, e explicamos de maneira definitiva que o illote **Sepultura** fai referencia (como moita xente sabe ou intúe) a unha sepultura antropomorfa perfectamente visible, que o folclore popular atribúe á derradeira morada do abade dun antigo e hipotético mosteiro illán hoxe desaparecido.

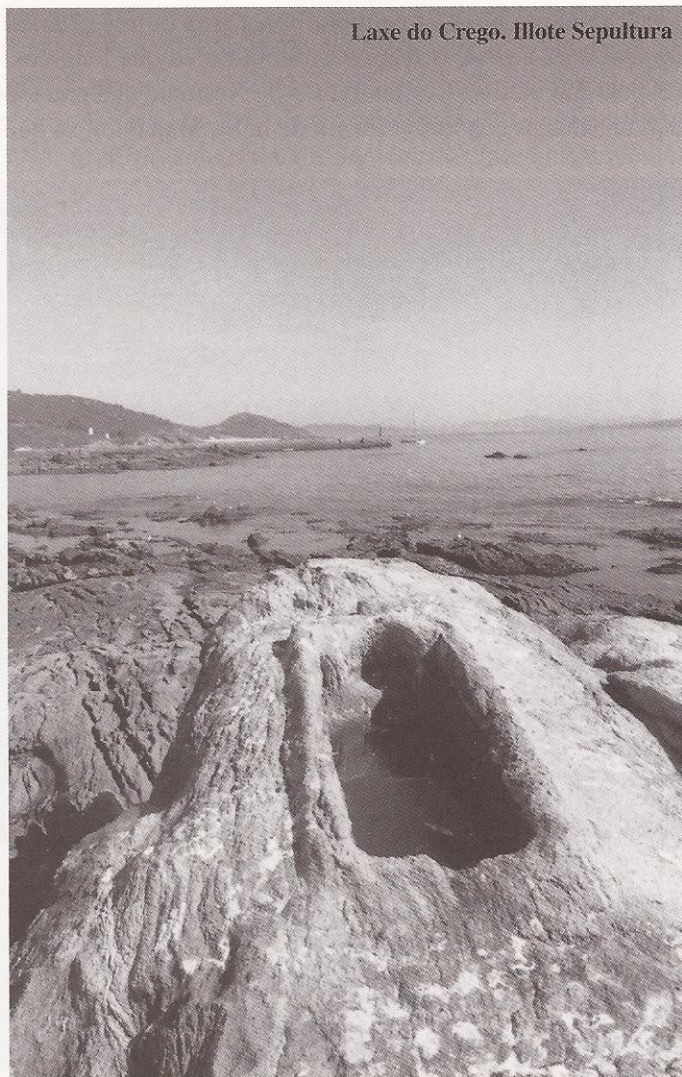
Seguindo cara ao sur, algúns mapas ofrecen o topónimo **Punta da Viña**, que volve falar, como no caso anterior da **Punta da Figueira Brava**, da antiga presenza no lugar dunha planta especialmente resistente e heroica, neste caso o retorto bacelo dunha viña que, efectivamente, tiña que ser ben brava e ousada para sobrevivir ás duras e pétreas condicións do seu entorno.

Preto da **Punta da Viña** atópase o illote chamado **Cairo** ou **O Cairo**. O seu nome, malia coincidir por un casual co nome castelán da capital de Exipto, provén ou parece provir dunha base preindoeuropea **car*, “rocha, pedra”, presente

Praia do Canexol e Illote de O Cairo á esquerda

Laxe do Crego. Illote Sepultura

en topónimos semellantes coma os galegos de **Penacaira** (tautoloxía ou repetición de pena ou pedra), **Cairedo**, **Queiraz**, **Queira**, quizais **Cariño**, e outros, que sempre se refiren, segundo temos comprobado, a lugares especialmente pedrosos.

Á mesma circunstancia refírese, malia a súa aparencia, o topónimo contiguo **Pereiró**, o cal cómpre retraer, segundo pensamos, á forma latina **petrariolo*, diminutivo de *petra*, “pedra”, en referencia a un pequeno lugar pedroso, e non, como parece, á árbore froiteira chamada pereira; confirmando, a realidade dos lugares illáns chamados, respectivamente, **Cairo** e **Pereiró** (que dan nome a senllos emprazamentos pedrosos) a nosa etimoloxía e significado.

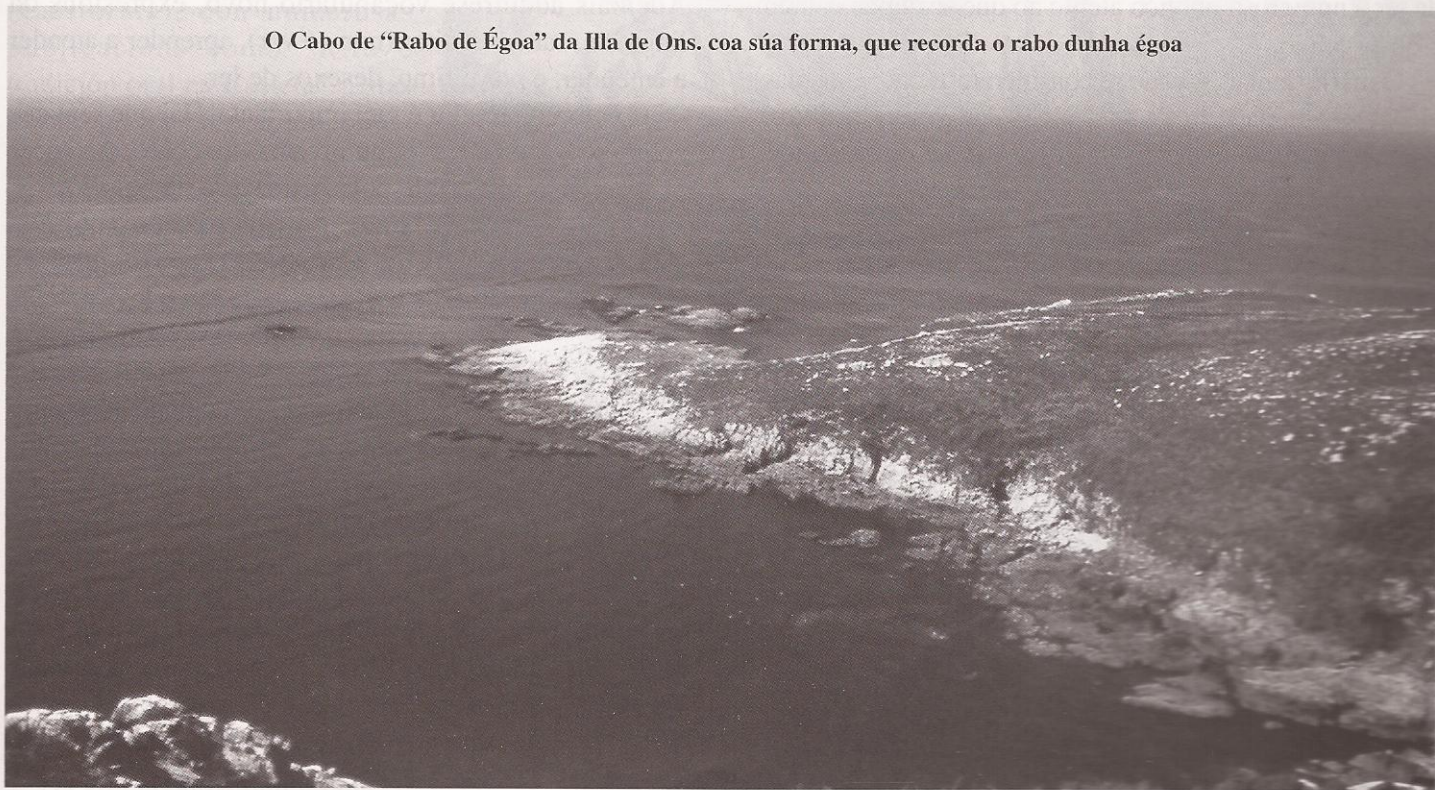
Despois da punta e praia chamada **Pereiró** vén a **Punta das Coviñas**, de obvio e transparente sentido.

A continuación, e xa estamos no extremo sur da parte oriental da illa, o **Puntal** ou **Punta da Porta** reflérese á porta, paso ou estreito que separa o sur da illa de Ons do norte da de Onza, lingua de mar que aparece nas producións cartográficas co nome de **Freu da Porta**, topónimo que na súa primeira parte, **Freu**, debe provir, segundo pensamos, da voz latina *fretu*, “estreito, lingua ou brazo de mar”, por alusión a ese accidente marítimo, que existe na realidade. Porén, notamos que a devandita voz *fretu* observa na súa evolución fonética algunhas excepcións ás regras que a gramática histórica reserva para o paso do latín ao galego, cal é a excepcional perda do *-t-* intervocálico, cando o normal sería que esta oclusiva xorda, situada entre vocais, sonorizase en *-d-* ao pasar do latín ao galego. Esta evolución fonética anómala e o feito de que o topónimo **Freu da Porta** non sexa coñecido na fala, que chama este estreito marítimo a **Porta** ou o **Paso da Porta**, lévanos á conclusión de que o topónimo cartográfico **Freu da Porta** sexa un catalanismo con presenza só nos mapas; catalanismo que debeu ser creado polos primeiros fomentadores cataláns, que se instalaron nas Rías Baixas, e que, como tal, existe de maneira natural nos países de entorno catalán, que nomean o mesmo detalle natural. Caso do chamado **Cabo d’és Freu**, saínte da costa nortoriental da illa de Mallorca, que limita, polo SO, o canal entre Mallorca e Menorca. E **Freus**, paso marítimo que separa as illas de Espalmador e Penjats, situadas entre as de Ibiza ou Eivissa e Formentera (Cabeza, 1992: 218).

Introducíndonos polo paso da **Porta**, chamado polos fomentadores cataláns do século XIX **Freu da Porta**, albiscamos, no extremo sudoeste da illa, a chamada, segundo algunha cartografía, que debe estar unha vez máis trabucada, **Punta de Rebordel, Rebodel** ou **Rabodel**, cuxo nome verdadeiro debe ser o de **Rabodegua** ou, máis concretamente, **Rabo de Egua** ou **Rabo de Égoa**, o verdadeiro nome desta punta que, vista dende as alturas próximas á Punta ou Puntal da Porta, ofrece, segundo podemos comprobar, a forma dun xigantesco rabo de égoa ou egua, que se mete no mar (Cabeza, 2000: 345). Así, se en Ons é un cabo marítimo o que orixinou a forma dun gran rabo, neste caso de egua, a femia do cabalo, tamén chamada besta, noutras ocasións son fincas ou predios as que, por seren alongadas e aceiradas, foron apreciadas como rabos polo inconsciente popular, logo toponimizadas en exemplos coma o de **Rabo de Lobo**, nome dunha aldea da parroquia de Bardaos, Tordoia (A Coruña). **Rabo do Galo**, apelativo dun lugar do barrio do Couto da cidade de Ourense. **Rabo de Gato**, aldea da parroquia de Enchousas, Somozas (A Coruña). E **Rabo da Besta**, nome dunha pequena corrente fluvial, que nace na parroquia de Vilariño, Lobeira (Ourense), a cal recordará a parte do mesmo animal que recolle o devandito topónimo **Rabo de Égoa**, que dá nome ao fermoso cabo ou punta da illa de Ons (Cabeza, 2000: 347).

(Continuarase)

O Cabo de “Rabo de Égoa” da Illa de Ons. coa súa forma, que recorda o rabo dunha égoa

A TOPONIMIA DA ILLA DE ONS (II)

Por: Fernando Cabeza Quiles

Superada, a vista de paxaro a punta do **Rabo da Égoa**, que, efectivamente, semella o xigantesco rabo dunha égoa meténdose no mar; agora viaxamos de sur a norte e, bordeando a parte occidental de Ons, o primeiro topónimo significativo que atopamos é o de **Fedorento** ou **Fedurento**, nome dun pequeno illote (Fig. 1), separado da illa de Ons por unha pequena canle, e dunha praia

Fig. 1.- No illote Fedorento fedeu algún día por mor de algas en descomposición.

e cova contigua; lugares que se caracterizan por concentraren gran cantidade de algas mariñas. É por iso que postulamos para o topónimo **Fedorento** unha etimoloxía cheirenta, producida polo fedor ou mal olor causado pola putrefacción das devanditas algas ata alí arrastradas (Cabeza Quiles, 2000: 181). A este respecto, é ben curiosa unha noticia que nos foi subministrada por Celestino Pardellas de Blas, segundo a cal, a cova existente na praia de **Fedorento** foi utilizada, debido ao seu difícil acceso e, sobre todo, polo cheiro que botaba, como inmejorable almacén por uns contrabandistas de tabaco, que hai anos operaron polas Rías Baixas (Celestino Pardellas, *La Voz de Galicia*, 20-10-1995).

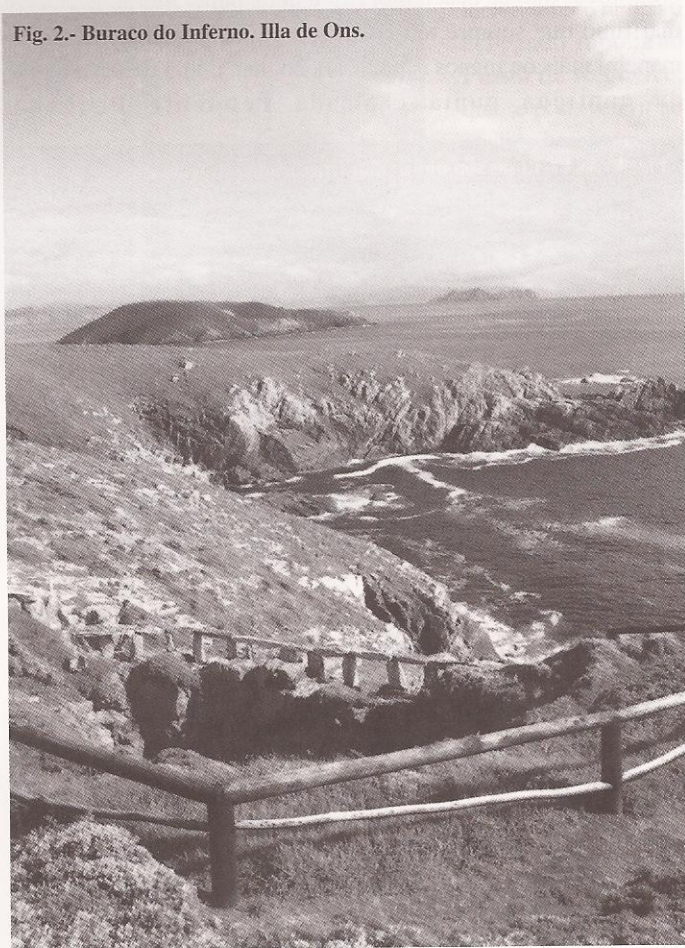
O segundo topónimo co que batemos é o do **Buraco** ou **Burato do Inferno** (Fig. 2). O nome da impresionante e perigosa furna, que se comunica co mar, logo de percorrer dende o alto da illa, cara abaixo, case a pico, bastantes metros. O seu nome puido ser causado polos gritos de antigas colonias de aves mariñas, hoxe desaparecidas do lugar. Tal balbordo, deformado e aumentado pola concavidade, faría pensar os mariñeiros de tempos pasados, que se atopaban perante a auténtica boca ou burato do inferno (Cabeza Quiles, 2000: 79).

Algo similar debeu pasar na costa oeste da illa do Medio ou do Faro das Cíes. Alí documéntase, polo menos na cartografía,

un lugar chamado **Cova do Inferno**, topónimo que pode ser contemporáneo ao do **Burato do Inferno** e creado polos mesmos axentes e co mesmo imaxinario.

Moito máis ao sur, na costa portuguesa, preto da localidade de Cascais visitamos outro lugar chamado, neste caso, **Boca do Inferno** (Fig. 3), consistente, esta vez, nunha gran porta ou arco pétreo sobre o combativo mar daquel lugar (Cabeza Quiles, 2000: 79). Topónimo seguramente tamén creado por pescadores, que verían, neste tipo de accidentes costeiros, buratos ou bocas do inferno, nun ambiente mariñeiro de preocupación permanente, derivada da perigosidade das actividades pesqueiras, que produciría este tipo de topónimos terroríficos.

Fig. 2.- Buraco do Inferno. Illa de Ons.

Vinilo

Bar de copas e concertos
R a da Praza OGROBE

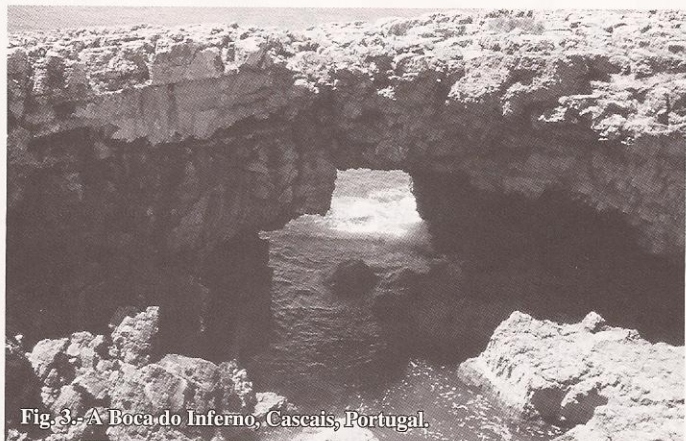

Fig. 3.- A Boca do Inferno, Cascais, Portugal.

En canto á **Punta do Baixeiral**, pode ser un abundancial en -al da palabra galega “baixeira”, que ten o significado de “baixada, terreo en pendente, pendente dunha costa”; características orográficas que lle acaen moi ben a unha punta litoral; accidente marítimo que sempre ten costas ou pendentes, que baixan de maneira máis ou menos súpeta cara ao mar, como tamén é o caso da contigua punta chamada **Pendente Pequena**.

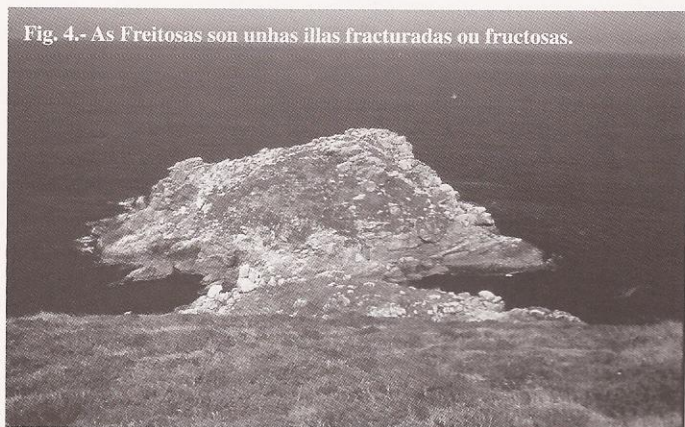

Fig. 4.- As Freitosas son unhas illas fracturadas ou fructosas.

Camiñando cara ao norte, axiña divisamos as fermosas illas **Freitosas** (Fig. 4), nome de dous illotes pegados á costa de Ons, que se caracterizan por estaren formados por grandes pedras máis ou menos desprendidas e rotas, polo que pensamos que para explicar este topónimo cómpre partir dun hipotético **fracto(sas)* ou similar, participio, máis o sufixo abundancial -osas, do verbo latino *frangere*, “romper”, por alusión aos abundantes rochedos rotos e fracturas pétreas que constitúen o corpo destas pequenas illas, con razón chamadas fracturadas (*fractosas*) ou rotas (Cabeza Quiles, 2000: 191).

Ao anterior respecto, a parte máis alta do illote Boeiro, situado ao sur da illa de San Martiño das illas Cíes, tamén recibe o nome, segundo o investigador de la Cigoña, de **Freitosa** (Fernández de la Cigoña, 1991: 30). Illa que será *fractosa* e que, polo tanto, tal como as súas homónimas da illa de Ons, estará formada por un rochedo roto e abrupto, cheo de fendas e fracturas; orografía que se repetirá, de maneira máis ou menos clara e manifesta, nun emprazamento terrestre chamado **A Freita**, situado na parroquia de Creixedo, do concello lugués de Cervantes, e nos seus correspondentes topónimos, catalán e portugués, **La Freita** e **Freitas** (Cabeza Quiles, 2000: 191).

Verbo da chamada **Punta do Morro**, situada a carón das Freitosas, dicir que pode vir dunha antiquísima base quizais preindoeuropea **mor*, “pedra, monte, monte pedroso, penedo da costa”, e de aí monte ou saínte pedroso en forma de fuciño ou morro. Creación toponímica, esta da **Punta do Morro**, que lle acae moi ben ao nome dun cabo, en canto a que moitas veces é un saínte rochoso con aspecto de morro, que se mete no mar; chamándose por iso **Morro** ou **O Morro** varias puntas do litoral galego (Cabeza Quiles, 1992: 303-304).

A continuación da **Punta do Morro** vén a enseada de **Caniveleñas** (Fig. 5), topónimo en diminutivo, que nos fala dun conxunto de pequenas canas silvestres, caniveles ou canavelas. A este respecto, lembramos a existencia, hai anos, de caniveles nun lugar terrestre de Ons, situado xustamente no fondo desta enseada, frecuentado por un exemplar de pomba brava ou *columba livia*, que debía visitar este lugar para beber nalgún pequeno manancial oculto polo conxunto de canavelas ou caniveles ao que se refire o topónimo; especie vexetal sempre asociada á existencia de humedais, formados por pequenas ou máis grandes surxencias de auga.

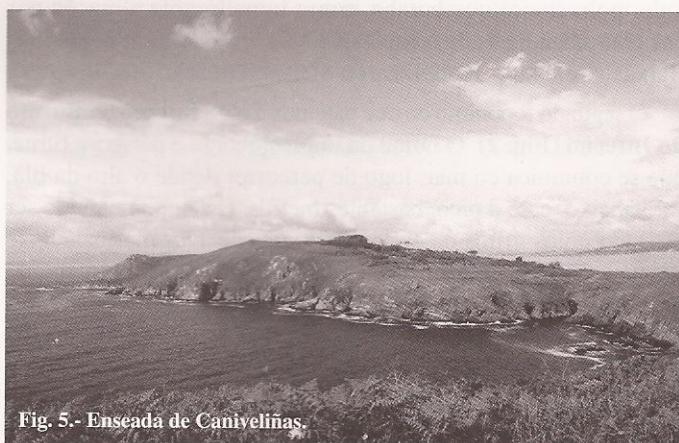
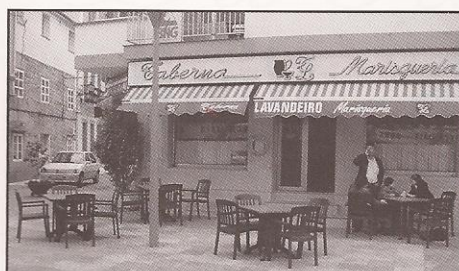

Fig. 5.- Enseada de Caniveleñas.

MARISCOS
COCINA CASEIRA
VIÑOS DE GALICIA

Teléf.: 986 731 956

O GROVE (Pontevedra)

Despois da enseada de **Caniveliñas** algúns mapas sinalan a chamada **Punta de las Chestas** (sic), que haberá que tomar como **Punta das Xestas**; topónimo que alude á abundancia desta planta, como sucede, así mesmo, co topónimo da parte oriental da illa, **Punta da Xesta**.

Fig. 6.- Un pequeno estripeiral no camiño á praia de Canexol.

Verbo do **Con dos Galos**, nome dun illote situado un pouco ao norte da **Punta das Xestas**, é un zoónimo ou topónimo da fauna. Así, segundo temos comprobado, no **Con dos Galos** posúan bandadas de *cormoranes moñudos*, chamados en galego galos de mar, que aniñan (máis ben aniñaban) no próximo Burato do Inferno. É, xa que logo, **O Con dos Galos** un topónimo metafórico da fauna, similar ao comentado da **Cova do Lobo**, que, nesta ocasión asimila o certo parecido físico que ten o *cormorán moñudo* co galo terrestre (Cabeza Quiles, 2000: 141), como na **Cova do Lobo** se compara o certo parecido que poda ter algún tipo de foca co lobo dos nosos montes, especialmente na forma do seu fociño.

A outro con ou penedo de gran tamaño, situado na beira do mar ou na tona da auga, refírese o topónimo **A Punta do Con Grande**. Ao seu carón está o **Con das Bombas**. Este topónimo fai alusión, na súa segunda parte, ao ruído do mar ao bater co con; ruído semellante, ou que recorda, o dunha bomba. Outro topónimo desta clase digno de resaltar é o de **Bombardeira**, nome doutro penedo mariño situado preto de Baiona (Pontevedra), onde o mar bravo daquela zona baterá así mesmo nas penas, producindo outro ruído, similar ao que fai unha bomba. Igual parece ser o caso do topónimo **Bombal**, nome dunha punta litoral moi batida polo mar, que hai preto da aldea de Goltar, na parroquia de Queiruga, concello do Porto do Son (A Coruña) (Cabeza Quiles, 1992: 423-424).

Se no **Con das Bombas** foi a anterior circunstancia a causante deste topónimo, o nome da próxima praia ou punta de

Liñeiros, tanto se pode referir a un antigo campo cultivado de liño ou a moreas ou conxuntos de leña miúda; sen desprezar a posibilidade de que o topónimo **Liñeiros** se refira, neste caso particular, a uns antigos pescadores ou mariñeiros que pescaban coa arte da liña; sistema de pesca costeira que pode abranguer

varias especialidades, cunha liña soa ou cun cordel do que saen varias con cadanseu anzó; de aí a expresión mariñeira “fanecas da liña”, por seren pescadas, ¡¡¡ que ricas!!!, coa arte da liña.

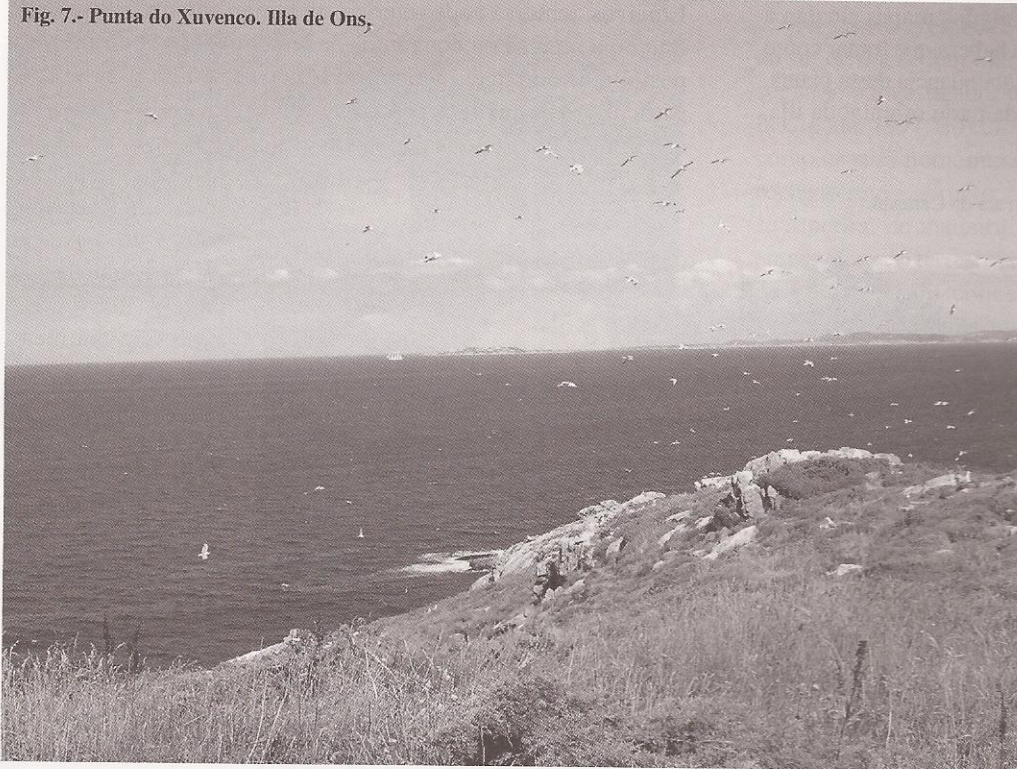
Varias posibilidades de interpretación ofrece tamén o achegado topónimo **Punta de Regueiro**, que se pode referir ao apelido homónimo ou a un regueiro, isto é, un pequeno curso de auga; elemento natural frecuente na illa, tal como amosa o contiguo nome de lugar **Praia de**

Fontiñas, que antes debeu ser ***Praia das Fontiñas**.

Verbo da **Punta do Estripeiral** (Fig. 6), situada ao norte da Praia de Fontiñas, tamén é un topónimo claro, que se refire á antiga e/ou actual presenza no, lugar dun “estripeiral”, é dicir, dun conxuntos de estripeiros, do latín *stirpe*, “tronco”, nome con que se coñece no noso idioma o espiño albar; arbusto de 2 a 4 metros moi espiñento, de froito redondeado e vermello. O topónimo **Estripeiral** que, se non é xa romance, debe provir da palabra do latín vulgar **stirperiale*, é, xa que logo, un abundancial desta pequena árbore, frecuente en Ons. A este respecto, o ano pasado vimos varios estripeirais ou pequenos conxuntos de estripeiros nos ribazos que hai sobre a praia de Canexol, e comprobamos que eran máis pequenos cós que temos visto no continente; tamaño que lle impoñerá ás arboriñas un medio illán de salitre e vento menos vizoso e máis esixente, polo que os estripeiros de Ons, aínda que non o sexan, parecen unha subespecie do estripeiro máis grande de terra dentro.

Seguindo coa nosa excursión toponímica bordeando a parte occidental da illa, axiña aparece o illote chamado **Gaiteiro**, topónimo do que, polo de agora, non atrevemos a sinalar a súa posible etimoloxía, pero que debe facer referencia á forma aguda deste accidente costeiro, moi similar ao doutro illote ou gran pedra mariña, chamada así mesmo **Gaiteiro**, que hai a carón da praia de Riás, na parroquia de Leiloio, do concello de Malpica (A Coruña).

Fig. 7.- Punta do Xuvenco. Illa de Ons,

Despois vén a **Punta da Fonte Nova**, apelativo de lugar de claro e transparente significado, que certifica, unha vez máis, a abundancia de auga en Ons, sen dúbida propiciada polas abundantes precipitacións do clima oceánico húmido da illa, con tendencia a un período seco no verán, o cal, á vez que atrae turistas, seca os mananciais.

No tocante ao topónimo **Punta do Xuvenco** ou **Xuvenco** (Fig. 7), pode ter, polo menos, dúas posibilidades etimolóxicas e significativas. Así, pode esconder e ser a evolución fonética do antropónimo ou nome de persoa latino *Iuventus*, que aparece como tal en Iiro Kajanto (Kajanto, 1982: 73 e 300), que aludiría a un antigo posesor da terra ou persoa influínte chamado *Iuventus*, isto é, Tenreiro ou Novelo, nun principio seguramente un alcume similar ao de Becerro.

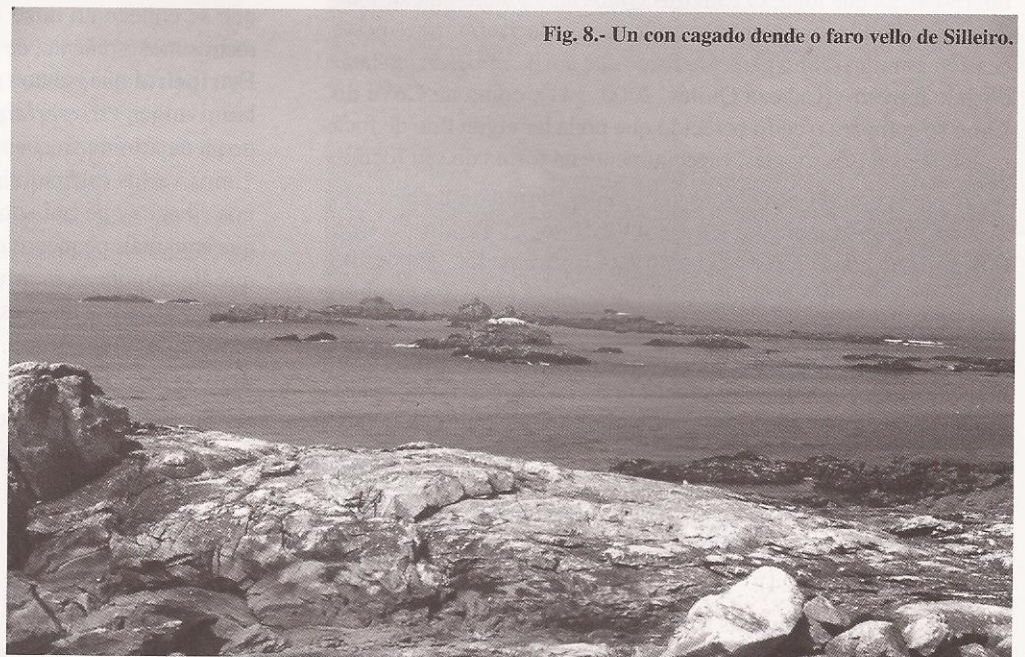
Tamén puido suceder que o topónimo **Punta Xuvenco**, fose antes ***Punta do Xuvenco** e se tomase dunha pedra mariña próxima chamada nun principio ***O Xuvenco**, por recordar a súa forma a figura dun xovenco ou novelo, isto é, a cría dunha vaca ou unha vaca nova, en castelán *joven*, e en latín *iuvenis*.

Un topónimo similar, que pode axudar a comprender, complementar e consolidar a explicación anterior atópase na parroquia de Serantés, Oleiros (A Coruña). Alí atópase **O Becerro**, nome,

como puido suceder en Ons, dun cabo e dunha pedra mariña próxima. Así, esta pedra levaría o seu nome **O Becerro** pola súa semellanza formal cun, neste caso, becerro e non un xovenco, aínda que os substantivos “xovenco” e “becerro” expresan case a mesma realidade, pois, se non son palabras sinónimas, fáltalles moi pouco. A mesma idea significativa de comparar unha pedra mariña, moldeada polo embate das ondas durante milleiros de anos, coa figura así mesmo redondeada e gordecha dun bóvido, tamén parece darse no topónimo **O Boi**, que nomea un sen fin de pedras preferentemente marítimas, caso, entre outras moitas, do **Boi**, pedra situada na praia de Razo, Carballo (A Coruña), que semella, segundo podemos comprobar, un boi a pastar no medio dun inmenso prado que neste caso é o mar. Fóra de Galicia parece darse a mesma idea significativa na desembocadura da

badía de Kenmare, República de Irlanda, onde atopamos tres rochas mariñas chamadas, respectivamente **Bull**, **Cow** e **Calf**; topónimos que poderíamos traducir e serían en Galicia **O Touro**, **A Vaca** e **O Tenreiro** ou **O Becerro**. Pedras que tamén recordarían, as figuras deses animais. Comparación semántica igualiña á de tres pedras mariñas próximas á Torre de Hércules, chamadas **O Boi**, **A Vaca** e **O Becerro**, trío de topónimos que tamén recrea unha familia de bóvidos, composta do macho a femia e a súa cría. Hidrónimos comparables, á súa vez, ao posible ***O Xuvenco** de Ons, **O Boi** de Razo e **O Becerro** de Oleiros.

Fig. 8.- Un con cagado dende o faro vello de Silleiro.

Volvendo á illa de Ons, moi preto da **Punta Xuvenco** está a chamada **Punta do Concagado**, topónimo que nos sinala unha pedra mariña ou con cagado, próximo á devandita punta. A este respecto, as gaivotas e outras aves mariñas, ao utilizaren durante varias xeracións e anos as mesmas rochas como pousadoiros, poden caracterizalas cos seus excrementos. Xorden así topónimos como **O Congado** (en realidade **Con Cagado**) da illa de Ons e outros iguais e similares, como, por exemplo, **Con Cagado (Fig. 8)**, nome dun illote contiguo á Illa de Arousa, tamén chamado **Mesa do Con**, que, ao ofrecer unha superficie chá, á maneira dunha mesa, debeu servir de water-pousadoiro a varias xeracións de gaivotas desta parte da ría de Arousa (Cabeza Quiles, 2000: 141).

Finalizado o noso periplo ao redor da costa da illa de Ons, fáltanos comentar algúns topónimos do seu interior, se é que se pode falar de interior nunha illa tan estreita. Así e todo cómpre destacar topónimos non tan próximos ao mar como o de **Chan da Pólvora**, lugar chan, no que, de certo, algún día se almacenaría pólvora, como sucede co microtopónimo **O Polvorín**.

Verbo de **Cucorno (Fig. 9)**, o punto culminante da illa, onde está o faro, é un topónimo que nos sinala un lugar pedroso, se, como cremos, provén da base, probablemente celta *corn, *carn, "pedra", que tamén pode estar presente en nomes de lugar como

o de **Carnota** (A Coruña), apelativo de dúas parroquias e un concello especialmente pedroso (Cabeza Quiles, 1992: 113-114).

Verbo do topónimo castelanizado **Caño**, en realidade **Cano**, refírese, ao haber no lugar así chamado un nacedoiro de auga, ao cano dunha fonte.

No tocante a **Curro**, temos que dicir que nese lugar debeu haber, no momento do nacemento do topónimo, un curro; isto é, un espazo pechado e circular destinado a usos gandeiros ou agrícolas, que puido ser un monte cerrado ou coutado. Suposto que pode corresponder ao do actual topónimo tamén illán **Alto do Cerrado**, que debeu ser antes, segundo pensamos, ***Alto do Monte Cerrado**, coa posterior elipse da palabra "monte".

Por fin, aínda que non sabiamos da existencia deste topónimo da illa de Ons, no número 10 desta mesma revista, nun interesante traballo asinado por Celestino Pardellas de Blas, cítase, con fotografía incluída, o lugar chamado **As Xabreiras**, que nos parece un abundancial en -eira, en latín *-aria*, da palabra latina *sabulum*, en latín vulgar *sablu*, que deu en francés a palabra *sable*, "area", "grava", e as galegas "xabre", "xabro" e "sábrego", ambas as tres co significado de "terra areosa". Refírese, pois, ao

noso entender, o topónimo **As Xabreiras** a unhas terras abundantes en xabre, isto é, a unhas terras moi areosas e seguramente pouco produtivas; resultado dunha sedimentación formada pola descomposición do granito das partes máis altas da illa.

Fig. 9.- Barrio do Cucorno. Illa de Ons.

BIBLIOGRAFÍA

- ALONSO ROMERO, F., 1982. "Los orígenes del mito de la Santa Compañía de las islas de Ons y Sálvora", *Cuadernos de estudios gallegos*, t. 32, Santiago de Compostela.
- CABEZA QUILES, F., 1992. *Os nomes de lugar. Topónimos de Galicia: a súa orixe e o seu significado*, Xerais, Vigo.
- CABEZA QUILES, F., 2000. *Os nomes da terra. Topónimos galegos*, Toxosoutos, Noia.
- FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, E., 1991. *Illas de Galicia, Cíes, Ons, Sálvora, Tambo, San Simón e Cortegada*, Xerais, Vigo.
- KAJANTO, I., 1982. *The latin cognomina*, G. Brestschneider editore, Roma.
- LAREDO VERDEJO, X. L., 1996. *Galicia enteira. Ría de Vigo e Baixo Miño*, núm. 4, Xerais, Vigo.
- LÓPEZ FERREIRO, A., 1983, (reed.), *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago*, (apéndices documentais), Sálvora, Santiago.
- LUCAS ÁLVAREZ, M., 1986. *El Tumbo de San Julián de Samos (siglos VIII-XII)*, edición diplomática, Caixa Galicia, Santiago de Compostela.
- PARDELLAS DE BLAS, C., *La Voz de Galicia*, 20-10-1995.
- PARDELLAS DE BLAS, C., 2005. "Illa de Ons: o solpor dunha comunidade etnográfica única", *Aunios*, núm. 10, Asociación Cultural-Gastronómica Pineiróns, O Grove.
- SCHULZE, W., 1966. *Zur geschichte lateinischer cignenamen*, Berlín, Zurich, Dublín.